

ENSKILDA HÖGSKOLAN STOCKHOLM

Teologiska programmen

Kyrkohistoria

EXAMENSARBETE

Kandidatuppsats

Vt-2021

Nattvardssyn

En jämförelsestudie mellan systerkyrkorna:
Svenska Missionskyrkan, Covenant Church i USA och
Pactokyrkan i Ecuador

Författare: Daniel López

Handledare: Sara Gehlin

Enskilda Högskolan Stockholm

Sammanfattning

Uppsatsen syftar till att studera nattvardssynen i tre systerkyrkor; Svenska Missionskyrkan, Covenant Church i USA och Pactokyrkan i Ecuador. Dessa samfund eftersom de alla delar samma teologiska rötter. Covenant Church och Pactokyrkan är båda direkt och indirekt frukt av Svenska Missionskyrkan. Metoden som använts är en jämförande kvalitativ studie där samfundens dokument kring nattvarden varit centrala. Resultatet visar att kyrkorna delar synen på att Jesus instiftade nattvarden åt sina lärjungar kvällen innan Han korsfästes. De delar också syn på att nattvarden är ett tecken på försoningen i Honom. Covenant Church och Svenska Missionskyrkan har båda öppna nattvardsbord och Pactokyrkan har ett stängt nattvardsbord.

Engelsk Titel

Standpoint of view on Communion. A comparative study between sister churches: Svenska Missionskyrkan, Covenant Church in USA and Pactokyrkan in Ecuador

Nyckelord

Nattvarden; Jesus Kristus; Herrens Måltid; Mission, P.P. Waldenström, Pactokyrkan, Svenska Missionkyrkan, Covenant Church

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	4
1.1	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	5
1.2	METOD, TEORI OCH DISPOSITION	5
1.3	TIDIGARE FORSKNING	7
2	BAKGRUND	8
2.1	PIETISMEN	8
2.2	FÖRSONINGSLÄRAN	8
2.3	SVENSKA MISSIONSFÖRBUNDET, COVENANT CHURCH OCH PACTOKYRKAN; HISTORISK KONTEXT	9
2.3.1	<i>Svenska Missionskyrkan</i>	9
2.3.2	<i>Covenant Church</i>	12
2.3.3	<i>Pactokyrkan</i>	13
3	ANALYS	17
3.1	NATTVARD	17
3.1.1	<i>Nattvard som praktik genom tiden</i>	19
3.1.2	<i>Kristi närvaro i nattvarden</i>	20
3.1.3	<i>Delaktighet och ledning i nattvarden</i>	21
3.1.4	<i>Slutet, öppet och nära nattvardsbord</i>	22
3.2	NATTVARDSSYN I SVENSKA MISSIONSKYRKAN, COVENANT CHURCH OCH PACTOKYRKAN	25
3.2.1	<i>Svenska Missionskyrkan</i>	25
3.2.2	<i>Covenant Church</i>	26
3.2.3	<i>Pactokyrkan</i>	27
4	RESULTAT	29
4.1	"GÖR DETTA TILL MINNE AV MIG"	29
4.2	JESU NÄRVARO I NATTVARDEN	30
4.3	VEM HAR TILLTRÄDE TILL NATTVARDBORDET	31
5	SLUTSATS	33
6	AVSLUTNING	34
7	BIBLIOGRAFI	35

1 Inledning

I Svenska Missionskyrkan historia har jag upptäckt att frågan om nattvarden blev en av de viktigaste identitetsmarkörerna samt en av anledningarna till att samfundet bildades. En central frågan när Svenska Missionskyrkan bildades var: Vem som hade rätt att leda nattvarden och vem som får delta.¹ Denna fråga var en av de viktigaste frågorna för P.P. Waldenström som var emot Svenska kyrkans nattvardssyn. Svenska kyrkans nattvardssyn byggde på medborgerlig plikt och inte på personlig vilja att ta emot Guds gåvor i nattvarden.²

Nattvardssynen blev en viktig grund till att Svenska Missionskyrkan bildades och har sedan dess präglat en del av dess teologi. När Svenska Missionskyrkan bildades blev det ett samfund som sänder ut missionärer till olika delar av världen och ett av de länderna var Ecuador där jag kommer från. Samarbetet med Ecuador började först under andra halvan av 1900-talet. Systerkyrkan heter Pactokyrkan alltså förbundskyrkan om man översätter det till svenska, ett namn som kyrkan tog efter Covenant Church i USA. I kyrkan jag kommer från, Amistad som är en del av Pactokyrkan, finns en annan kyrklig tradition när det gäller nattvardsfirandet. Den innebär att det finns ett krav på medlemskap eller dop för att få delta i nattvardsfirandet. För mig är det då inte en frihetshandling eftersom det exkluderar människor som inte är döpta. Under mitt liv inom kyrkan har jag brottats mycket med detta eftersom jag valde att döpa mig bland annat för att få delta i nattvarden. När jag var nattvardstjänare i kyrkan valde jag att inte fråga om deras medlemskap eller om de var döpta eller inte, utan delade ut till alla som önskade delta, något som jag blev tillrättavisad kring. När jag läste boken "Liv och Rörelse" av Hans Andreasson, insåg jag att en av anledningarna till att Svenska Missionskyrkan bildades var på grund av nattvardssynen. Detta var ett tema som står vid sidan om den teologiska diskussionen om försoningen. Diskussionen kring nattvardssynen handlade mer om vem som hade rätt att leda nattvarden och vem som får ta del av nattvarden.³ För P.P. Waldenström, en av grundarna för Svenska Missionskyrkan, var nattvarden en handling som var instiftad för alla som tror på Jesus och endast de borde ta del av nattvarden. Samtidigt måste nattvardsbordet vara öppet för alla som känner sig svaga och

¹ Andreasson 2007: s.31

² Andreasson 2007: s.38

³ Andreasson 2007: s.31

sökande av nåden, det finns inget krav för att ta del av nattvarden eftersom det är i nattvarden som man kan hämta kraft.⁴ Frågan om nattvarden fastnade i mina tankar när jag hade studerat Svenska Missionskyrkan historia eftersom det inte överensstämmer med teologin kring nattvarden i mitt sammanhang i Ecuador, även om kyrkorna kommer från samma ursprungsrörelse.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att jämföra nattvardssynen inom Svenska Missionskyrkan, Covenant Church och Pactokyrkan. Både Covenant Church och Pactokyrkan är bildade utifrån Svenska Missionskyrkan yttre mission både direkt och indirekt. Nattvardsfrågan var en av huvudfrågorna när Svenska Missionskyrkan bildades och något som präglade samfundet under tiden som även den inre och yttre missionen⁵ växte fram. Trots det finns det skillnader i nattvardssynen. Huvudfrågan för uppsatsen blir:

På vilket sätt skiljer sig nattvardssynen åt mellan Svenska Missionskyrkan, Covenant Church och Pactokyrkan?

Underfrågor som uppsatsen kommer behandla är: Vilka teologiska tankar finns bakom de olika formerna av nattvardsfirande? Vilken nattvardssyn har Svenska Missionskyrkan, Covenant Church och Pactokyrkan? samt en historisk kontext av samfundet.

1.2 Metod, teori och disposition

Metoden för detta arbete är en hermeneutisk, kvalitativ textanalys för att kunna hitta svar på huvudfrågan och underfrågorna. Huvudmaterialet för denna uppsats kommer att tolkas ur ett hermeneutiskt perspektiv.⁶ Jag valde det hermeneutiska förhållningssättet eftersom syftet med uppsatsen är att se hur olika samfund genom historien tolkat nattvarens tillvägagångssätt samt ursprung. Det innebär att den historiska kontexten av nattvarden kommer att vara en förklaring i det teologiska tänkandet. Det kvalitativa förhållningssättet

⁴ Sundström 1953: s.82

⁵ Uttrycket *Inre och yttre mission* syftar till att beskriva missionsverksamheten som bedrivs i hemlandet och i andra länder.

⁶ Dahlgren & Florén 1996: s. 280-281

hjälp till i analysen av nattvardens betydelse för människorna samt hur huvudtexterna kan analyseras.⁷

Den teoretiska utgångspunkten för analysen blir att se till de tre ländernas samfund. P. P. Waldenströms syn på nattvarden är också viktig för analysen eftersom det var genom hans teologi kring försoning som Svenska Missionskyrkan antog sin nattvardssyn.⁸ Det blir även relevant att förstå vad nattvarden är och vad det finns för olika teologiska ståndpunkter och tillvägagångssätt i nattvardsfirandet. Jag kommer också att studera kyrkornas teologiska grunddokument för att finna kyrkornas respektive nattvardssyn.

Uppsatsen kommer delas upp i bakgrund, analys, resultat samt slutsats. I bakgrunden kommer kyrkornas historia vara i fokus. I analysen kommer olika syner på nattvarden att bearbetas samt de olika samfundens nattvardssyner. Resultatet kommer försöka hitta svar på huvudsakligen tre frågor; Varför firas nattvard? På vilket sätt är Jesus närvarande i nattvarden i de tre samfunden? Vem som får fira nattvard inom de tre samfunden?. I slutsatsen besvarar jag på huvudfrågan; på vilket sätt skiljer sig nattvardssyner åt i Svenska Missionskyrkan, Covenant Church och Pactokyrkan?

I uppsatsen har jag valt att benämna samfunden med samma ord konsekvent genom uppsatsen. Ett undantag görs i den historiska bakgrunden där jag valde att använda namnet Svenska Missionsförbundet eftersom det ser tillbaka till rötterna. 2003 bytte Svenska Missionsförbundet namn till Svenska Missionskyrkan och antog en ny handbok.⁹ Denna ligger till grund för analysen av nattvardssyner inom Svenska Missionskyrkan. Pactokyrkan är det svenska namnet för systerkyrkan Iglesia del Pacto Evangelico del Ecuador.¹⁰ De har en handbok som är gemensam för alla Pactokyrkor i Latinamerika.¹¹ Denna kommer ligga till grund för analysen. Jag väljer att använda det svenska namnet på samfundet för att underlätta för läsaren. Jag har även valt att använda förkortningen Covenant Church för samfundet i

⁷ Backman 2011: s.54

⁸ Andreasson 2011: s.36

⁹ Andreasson 2011: s.8

¹⁰ Widén 2001: s.4

¹¹ Velásquez, m.fl. 1995

USA och inte hela namnet som är The Evangelical Covenant Church of America.¹² För denna systerkyrka har jag valt att använda en bok som handlar om Covenant Church historia och teologiska rötter¹³ samt handboken för Covenant Church¹⁴.

1.3 Tidigare forskning

Det finns tidigare forskning som syftat till att se på nattvardens teologi och historik inom Svenska Missionskyrkan, ett exempel är ”Nattvardsgudstjänst i Svenska Missionsförbundet” av Per-Olov Ahrén.¹⁵ Liknande forskning finns inom Covenant Church¹⁶ men jag har inte funnit någon studie som är gjord om nattvardssynen inom Pactokyrkan i Ecuador. Jag har heller inte hittat någon tidigare forskning med en jämförande studie av nattvardssynen mellan systerkyrkorna som delar samma rötter. Så mitt mål med denna uppsats är samtidigt att kunna öppna upp för ett intresse till vidare forskning kring samfundens historia och teologi.

I bakgrunden för denna uppsats kommer en historisk kontext av Svenska Missionskyrkan, Covenant Church och Pactokyrkan att behandlas. För att undersöka den historiska kontexten kommer jag använda huvudböckerna; ”Liv och Rörelse: Svenska Missionsförbundets Historia och identitet ” av Hans Andreasson, ”Covenant Roots: sources & affirmations” av Glenn P. Anderson, ”Mission på nytt sätt” av Bertil Widén, samt Anibal Nicolaides ”Breve Reseña Historica de la Iglesia del Pacto del Ecuador” (övers. Historisk sammanfattning av Pactokyrkan i Ecuador).

Huvudböckerna för analysen är ”Nattvardens teologi” av René Kieffer m.fl, och ”Historia del Pensamiento Cristiano” (övers. Det kristna tänkesättets historia) av Justo González.

¹² Anderson 1980: s.1

¹³ Anderson 1980

¹⁴ Frisk 1981

¹⁵ Ahrén 1966

¹⁶ Anderson 1980

2 Bakgrund

Syftet med detta kapitel är att ge läsaren en historisk bakgrund till Svenska Missionskyrkan, Covenant Church och Pactokyrkan. Först kommer jag kort att beskriva två viktiga begrepp som är genomgående för alla tre samfund.

2.1 Pietismen

Ordet pietismen kommer från det latinska ordet *pious* som betyder trohet, trogen eller from.¹⁷ Grundaren till pietismen är Philipp Jacob Spenser, då han år 1675 publicerade boken ”Pia Desideria”. Boken blir väldigt viktig för grundandet av den pietistiska rörelsen. De aspekter som kännetecknar denna rörelse är:¹⁸ Betoning på personlig fromhet, praxis för att skapa små grupper för att uppmuntra människor till den fromheten genom att läsa och studera bibeln på ett djupare sätt, övertygelse om att det som är kärnan i den kristna läran är enkel och att det är teologerna som gör det komplicerat och betoningen av lekmännens verksamheter.¹⁹

2.2 Försoningsläran

Försoningsläran är en av de viktigaste identitetsmarkörerna för Svenska Missionskyrkan. Försoningen var en fråga som P.P. Waldenström började fundera kring under en konversation med två präster. Den ena av prästerna sa att Gud försonas i Kristus. P. P. Waldenström ställde frågan om var det står skrivet i Bibeln? Denna stund var en viktig stund för Waldenström då han började tänka på försoningen och dess innebörd utifrån bibeln. 1872 skriver Waldenström om sina tankar om försoning i tidskrifter *Pietisten*. En av de frågor han lyfte var att det är människorna som behöver förändras och inte Gud och att försoningen sker i Jesus Kristus. Försoningen visar Guds kärlek till människan och den behövs inte för att blidka Guds vrede som många tänkte. Waldenström kom också fram till att Gud är vred på synden men inte på människan. Påståendena kommer att bli början på en kamp mellan Waldenström och statskyrkan, eftersom den subjektiva försoningsläran var emot statskyrkans objektiva lära²⁰. Den subjektiva försoningsläran blev en brytfråga inom EFS som var en förening inom

¹⁷ Andreasson 2007: s.13

¹⁸ Gonzales 2010: s.1916

¹⁹ Gonzales 2010: s.1918,1919

²⁰ Den objektiva försoningsläran handlar om Jesu gottgörelse för människans synd inför Gud.

Svenska Kyrkan. Konflikten inom EFS slutade med att ett nytt samfund med namnet Svenska Missionsförbundet bildades.²¹ Även inom Covenant Church blev detta en nyckelfråga.²² Försoningsläran är viktig när man ser på nattvarden, eftersom man i nattvarden kan möta försoningen genom brödet och vinet där alla som delar samma tro får en påminnelse om Guds nåd genom Jesu sista måltid med sina lärjungar.²³ Waldenströms betonade att det som skedde på Jesu kors är en handling som återupprättar förhållandet mellan Gud och människan.²⁴ För Waldenström var det alltså viktigt att nattvarden skulle stå öppen för alla troende och för alla som tror men känner sig ovärdiga eftersom Guds nåd och försoning visar sig för oss genom nattvardsfirandet.²⁵

2.3 Svenska Missionsförbundet, Covenant Church och Pactokyrkan; Historisk kontext

Detta kapitel syftar till att ge en kort historisk bakgrund av de tre samfundet.

2.3.1 Svenska Missionskyrkan

Svenska Missionskyrkan hette Svenska Missionsförbundet fram till 2003.²⁶ Det är ett samfund som har sitt ursprung i den stora väckelserörelsen i Sverige i mitten av 1800-talet. Men redan innan väckelsen kunde man se en ny rörelse som växte fram genom den pietistiska teologin. Rörelsen nådde Sverige genom svenska studenter som kom från Tyskland där den pietistiska rörelsen redan hade haft sitt genombrott.²⁷ I Sverige omfattades både präster och lekmän av dessa idéer som ledde till att människor kunde samlas hemma och ha bönemöten utan någon präst. Dessa kallades för konventiklar. Den tidiga pietismen i Sverige pekade på kyrkans behov av reformering, framförallt när det gäller ledningen i kyrkan, prästers egen tro och andaktsliv. Betoning på omvändelse och mission var ett kännetecken för rörelsen. Den

²¹ Andreasson 2007: S.36,38,39

²² Anderson 1980, s.69

²³ Kieffer, m.fl. 1996: s.80

²⁴ Dahlén 2013, I: Gunner, m.fl. s.86

²⁵ Sundström 1953: s82

²⁶ Andreasson 2007: s. 8

²⁷ Andreasson 2007: s12

tidiga pietismen var inte emot kyrkan utan snarare en reformering av en del frågor kring individens fromhet och omvändelse. Senare utvecklades den radikala pietismen som var mer kritisk mot kyrkans ledning. Inflytandet från den Pietistiska rörelsen blev en hot för statskyrkan i Sverige som ville stoppa denna rörelse genom förbudet mot konventiklar.²⁸

Genom pietismens framväxt också en missionslängtan i landet, nya missionsföreningar bildades som ansvarade för den inre missionen.²⁹ Missionen blev en grundpelare för det framväxande samfundet, och en person som blev väldigt viktig i arbetet med att inspirera till missionsengagemang var Maria Nilsson, även kallad Mor i Vall.³⁰ Hennes äldste son var Carl Johan Nyvall. Han var drivande i bildandet av Svenska Missionsförbundet och han var även med och byggde upp verksamheten i Värmland, missionsskolan i Kristinehamn.³¹ Under en del av sitt liv vistades Nyvall i USA, där han bidra till att bilda Covenant Church som kom att bli en systerkyrka till Svenska Missionsförbundet.³²

Missionstidningen *Pietisten* är en annan viktig del i missionsengagemanget som växte fram. Den blev en viktig kanal för mission i landet och *Pietisten* hade ett stort fokus på det teologiska samt andakter, Tidningen kom senare att bli en verksamhet inom EFS. P.P. Waldenström tar över redaktörskapet för *Pietisten* 1868 och genom tidningen kunde Waldenström dela sina teologiska tankar om försoningen.³³ Försoningsläran som Waldenström förespråkade och spridde var emot statskyrkans lutherska bekännelser.³⁴ Han menade att försoningen i Kristus inte har att göra med att blidka Gud utan med att rena människan från synden och återställa henne i sin relation med Gud. Att vägen till försoning läggs i Jesu död genom hans seger på korset och att varje individs försoning äger rum när hen genom tro på Jesus blir rättfärdig och går i gemenskap med Gud. Waldenströms tankar sprider sig snabbt över hela landet och det var en del som höll med och en del som var emot denna

²⁸ Andreasson 2007: s.12,13

²⁹ Andreasson 2007: s19

³⁰ Dahlén 2020

³¹ Andreasson 2007: s.35

³² Dahlén 2020

³³ Andreasson 2007: s.22,23, 36

³⁴ Andreasson 2007: s.36

syn på försoning. Men Waldenström utövade troheten mot bibeln och inte mot något bekännelseokument. Statskyrkan och EFS som Waldenström verkade inom accepterade inte detta samtidigt som den nya försoningsläran vann nya anhängare. Bibeln var Waldenströms principiella verktyg för att utöva denna försoningslära. Detta blev synligt i hans litterära verk som speglade hans bibeltolkning kring Gud och försoningen.³⁵ Detta gemensamt med nattvardssynen om vem som får fira nattvard och vem som får dela ut nattvarden ledde 1878 till en tre dagars långt predikantmöte som resulterade i bildandet av Svenska Missionsförbundet.³⁶

E. J. Ekman var den första missionsföreståndaren för Svenska Missionsförbundet och han organiserade den inre och yttre missionen. 1904 avgick Ekman och Waldenström tog sedan över arbetet som den vakanta posten som ordförande och 1908 valdes han till missionsföreståndare för Svenska Missionsförbundet³⁷ och under hans ledning växte samfundet ännu mer. Frukten av den yttre och inre missionen blev synligare. Samfundet lade fokus på att utbilda nya missionärer och pastorer som kunde fortsätta arbetet med inre och yttre mission.³⁸

*”Svenska Missionsförbundet blev en ”Kristen livsrörelse” som byggde på troendes gripethet inför Kristus och engagemang för missionsverksamheten i Sverige och andra länder”.*³⁹

Missionen blev en identitetsmarkör som står central inom samfundet. Redan under tiden som Waldenström jobbade inom EFS fanns en stor längtan efter mission, men problemet var att EFS inte ville satsa på att sända missionärer som var påverkade av Waldenströms teologiska synpunkter. För Waldenström var det inte det viktigaste att hans teologiska tankar spreds utan det viktigaste för honom var att människor kom till tro genom mission.⁴⁰ Svenska Missionsförbundets missionsengagemang växte, fler länder kunde nås och relationer med olika kyrkor runt om i världen kunde skapas. Den stora depressionen i Sverige under 1800-

³⁵ Andreasson 2007: s.38

³⁶ Andreasson 2007: s.45

³⁷ Dahlén 2019: s. 185

³⁸ Andreasson 2007: s.94

³⁹ Andreasson 2007: s.50

⁴⁰ Dahlén 2020

talet var också en bidragande faktor till missionen i USA. Då många svenskar emigrerade skapades förutsättningar för att de önskade undervisning på sitt modersmål. Missionen i USA resulterade i ett nytt samfund, Covenant Church, som till slut stod på egna ben.

Svenska Missionsförbundet hade också många missionärer i de båda kongoländerna. Under 1960-talet började missionen från Svenska Missionsförbundet i Kongo att utvecklas när kyrkorna i Kongo började att bli allt mer självständiga, till stor del följd av den politiska utvecklingen. Detta påverkade missionens närvaro.⁴¹ Det var under den tiden som missionsledningen funderade mycket på hur de skulle göra i Kongo, om de skulle dra tillbaka missionärerna eller finna nya samarbetsformer.⁴² Samtidigt kom frågan från Covenant Church om ett samarbete med missionärer både i Ecuador och Kongo. Missionsledningen beslutade att Svenska Missionsförbundet även skulle skicka missionärer till Ecuador. Svenska Missionsförbundet hjälpte i fortsättningen till med missionsarbetet i Ecuador.⁴³

2.3.2 Covenant Church

Covenant Church är ett samfund som bildades år 1885 och som har sina rötter i den lutherska reformationen. De svenska missionsvännerna som de kallades innan, startade i USA år 1867 genom lekmannaverksamheten som uppstod inom den lutherska statskyrkan i Sverige.⁴⁴ Det var en möjlighet för de första svenska immigranterna att kunna behålla sitt språk och sin identitet.⁴⁵ Grupperna som menade sig, hade en levande tro på Jesus Kristus började lägga fokus på inre och yttre mission och under denna tid kom det flera pastorer till USA. De reste runt i mellanvästern och predikade evangeliet till landsmännen. Fler medarbetare från Sverige kom och fler kyrkor planterades. Kyrkans organisation blev snart tydlig i sina principer och bara de som var troende kristna kunde accepteras som medlemmar.⁴⁶ Undervisningen präglades av arvet som emigranterna hade med sig från den

⁴¹ Andreasson 2007: s219

⁴² Andreasson 2007: s220

⁴³ Andreasson 2007: s.56

⁴⁴ Anderson 1980: s.65

⁴⁵ Andreasson 2007: s.56

⁴⁶ Anderson 1980: s.65

lutherska kyrkan och gruppen av svenska immigranter kallade sig för ”missionsvännerna” eller ”troende”.⁴⁷

Samtidigt började mellan år 1872 och 1878 en kraftig polemik i Sverige mot P.P. Waldenström och hans försoningslära.⁴⁸ Missionsvännerna i USA följde händelsen med stort intresse. De fick veta mycket genom de religiösa tidskrifterna som skickades från Sverige. Deras reaktion gentemot Waldenström tankar var positiva och missionsvännerna runt om i landet accepterade försoningsläran. Detta resulterade i att missionsvännerna i USA blev en del av det nybildande Svenska Missionsförbundet och de antog namnet Svenska Evangeliska Missionsförbundet in America.⁴⁹ Staden Chicago blev centrum för gruppens tillväxt och efter några år ändrade gruppen sitt namn till The Swedish Evangelical Mission Covenant Church of America, som blev en organisation bestående av missionskyrkor över hela USA.⁵⁰

Missionen blev en del av samfundets identitet som likt Svenska Missionsförbundet hade sina rötter i pietismen. Den yttre missionen växte fram i andra länder och kontinenter genom samarbeten med andra kyrkor. Verksamheter som sjukvård, utbildning, jordbruk och teknologi öppnade nya dörrar till samfundets mission.⁵¹

2.3.3 Pactokyrkan

Pactokyrkan har sina grunder i pietismen och samfundet har ett huvudfokus på tre områden; inre mission/evangelisation, utbildning och diakoni. Den inre missionen är viktig och får stor plats i kyrkan. Arbetet inom dessa områden har påverkats av insatser från missionärer från både Covenant Church och Svenska Missionsförbundet.⁵²

År 1947, mer än femtio år efter att religionsfrihet infördes i Ecuador,⁵³ gjorde Covenant Church i USA ett avtal med den ecuadorianska staten. Avtalet handlade framförallt om

⁴⁷ Anderson 1980: s.65

⁴⁸ Anderson 1980: s.69

⁴⁹ Anderson 1980: s.69

⁵⁰ Anderson 1980: s.65

⁵¹ <https://covchurch.org/history/mission/>. Hämtat 26.04.2021

⁵² Nicolaide 2004: s.4

⁵³ Widén 2001: s.16

samfundets arbete inom landet, vilket skulle täcka tre olika arbetsområden: Evangelisation, utbildning och diakoni.⁵⁴ Under samma år kom den första missionären från Covenant Church och började sitt arbete i den norra delen av landet, i städer som Quito, Ibarra, Tulcán och Cayambe.⁵⁵ Missionen i landet började att växa fram trots opposition från olika religiösa grupper. Under 1950-1960 började, som ett resultat av missionen, nya predikanter från landet att ta ledningen i det nya samfundet. År 1968 tog samfundet nästa steg, Pactokyrkan blev ett formellt samfund och i det föddes en ny process för samarbete mellan den nybildade Pactokyrkan och Covenant Church. Genom att bli ett legalt samfund underlättades processen för att bjuda in nya missionärer från USA.⁵⁶ Tiden för den amerikanska missionen tog en drastisk vändning under 1960-talet då den kubanska revolutionen började och många latinamerikanska länder såg denna revolution som en förebild. Covenant Church observerade händelsen med oro över missionen som hade precis börjat att ta fart. Detta skedde samtidigt som Svenska Missionsförbundet funderade på hur de skulle gå vidare i Kongo.⁵⁷ I den situationen kom ett erbjudande om samarbete från Covenant Church i USA, eftersom de såg att deras tid i Ecuador kunde komma att ta slut när som helst. De bjöd in Svenska Missionsförbundet att komma till Ecuador och ta över missionen som de hade påbörjat i landet.⁵⁸ Både Sverige och USA såg situationen i Kuba som ett hot för deras mission i Ecuador och det var osäkert ifall det som hade hänt på Kuba kunde hända i Ecuador också. Men missionsledningen inom Svenska Missionsförbundet beslutade att satsa på missionen i Ecuador.⁵⁹

Mellan 1967 och 1970 pågick en diskussion mellan Pactokyrkan och Svenska Missionsförbundet. Diskussionen handlade framförallt om Svenska Missionsförbundets roll i Ecuador. Och vilka områden som Svenska Missionsförbundet skulle arbeta inom. Parallellt med diskussionen startade ett intresse inom ungdomsorganisationen Svenska Missions

⁵⁴Nicolaide 2004: s.4

⁵⁵ Nicolaide 2004: s.4

⁵⁶ Nicolaide 2004: s.4

⁵⁷ Andreasson 2007: s219

⁵⁸ Widén 2001: s.19

⁵⁹ Widén 2001: s.20

Ungdom (SMU) för att sammarbeta med Pactokyrkan genom en social insats.⁶⁰ Detta intresse för samarbete ledde till en resa till Ecuador 1969. Ledningen i Ecuador fick möta den svenska delegationen och under mötet tog ledningen fram frågor som relaterade till rollen för den svenska missionen i Ecuador och olika villkor för missionärer.⁶¹ Pactokyrkan ville inte att missionärer skulle starta nya församlingar utan de ville ha hjälp inom evangelisationen och det sociala arbetet. SMUs plan var mer riktad mot socialt arbete, med fokus på utveckling av småindustri, jordbruk samt andra sociala projekt.⁶² Mötet blev positivt från båda sidor och det beslutades att ge utrymme för den svenska missionen i landet. Svenska Missionsförbundets ungdomsorganisation spelade en viktig roll för att starta missionssamarbetet med Pactokyrkan i Ecuador.⁶³ År 1971 landade de fyra första missionärerna från Sverige i Ecuador och det tog inte så lång tid innan det första projektet inom det sociala arbetet tog form.⁶⁴ Projektet var en yrkeskola i staden Montecristi och tillsammans med ortsbefolkningen startades denna verksamhet.⁶⁵ Båda samarbetskyrkorna gjorde en stor satsning på verksamheten i Montecristi, vilket hade fokus på att utbilda människor inom industriarbete, något som växte fram i landet under 1970-talet.⁶⁶ År 1973 ökade antalet missionärer i landet, fyra av dem fick uppgiften att vara i Montecristi och arbeta på yrkesskolan. De andra två fick åka till Guayaquil, en annan stad på kusten med uppgiften att stötta ett kristet skolarbete. Detta var början på ett nytt kapitel för den svenska missionen som fick en större grafisk spridning i landet. Missionärerna i Guayaquil fick stötta Pactokyrkans skolarbete som startade under 1940-talet genom Covenant Church.⁶⁷ Sedan 1971 har den svenska missionen i Ecuador varit verksam inom och påverkat kyrkan i Ecuador både inom skolarbetet och det sociala arbetet. 1985 öppnade Pactokyrkan ett teologiskt seminarium med hjälp av lärare från Sverige och USA.⁶⁸

⁶⁰ Widén 2001: s.20

⁶¹ Widén 2001: s.20

⁶² Widén 2001: s.22

⁶³ Andreasson 2007: s.217

⁶⁴ Widén 2001: s.32

⁶⁵ Andreasson 2007: s.218

⁶⁶ Widén 2001: s.42

⁶⁷ Widén 2001: s.48

⁶⁸ Widén 2001: s.82,83

Relationen mellan de tre länderna har fortsatt genom olika projekt och verksamheter som finns i landet.⁶⁹

⁶⁹ Widén 2001: s.121

3 Analys

Analysen syftar till att se på olika teologiska synsätt av nattvarden samt studera respektive samfunds teologiska resonemang kring nattvarden.

3.1 Nattvard

Nattvarden är en kristen gudstjänsthandling eller praktik som har sitt ursprung i den tidiga kyrkan, vilken firade denna enkla måltid med bröd och vin. Denna kristna praktik har blivit en viktig del av den kristna gudstjänsten. Nattvarden är en handling som är kopplad till Jesu sista måltid som Han hade med sina lärjungar innan Han blev korsfäst.⁷⁰ Nattvardens ursprung är något som de flesta forskare är överens om. De ser det judiska påskfirandet som utgångspunkt för nattvarden. Den judiska påskens måltid bestod av lammkött, bittra örter och ojäst bröd. Traditionen instiftades för att fira att judarna blivit fria från slaveriet i Egypten. Historien finns att läsa i Andra Moseboken. Maten användes för att visa tacksamhet till Gud för att Han befriade sitt folk från slaveriet. När Jesus instiftade Herrens måltid, var det en ny praktik inom påskens kontext. Till skillnad från påskmåltiden innehöll nattvarden endast två delar av påskmåltiden, det osyrade brödet och vinet.⁷¹

Bradshaw skriver i sin bok "Eucharistic Origins" att även om den kristna traditionen tillskriver nattvardens ursprung till den sista måltiden som Jesus hade med sina lärjungar. Så är det viktigt att skilja den sista måltiden från en historisk händelse i berättelserna från Nya testamentet, den är något mer än så. Det finns ett samband med den måltiden som Jesus hade med sina lärjungar och den liturgiska praktiken bland de första kristna. Bradshaw skriver att några historiker bland annat Rudolf Bultmann och John D. Crossan menar att Jesus faktiskt kunde haft denna måltid med sina lärjungar, men att det som man numera kallar nattvard är något som uppkom med de första kristna. Det finns också historiker som E. P Sanders och John Maier som hävdar att även om den historiska händelsen har blivit påverkad av berättelserna från de första kristna så är den centrala källan för nattvarden ändå hos Jesus i Hans sista måltid med sina lärjungar.⁷²

⁷⁰ Hill 2007: s.34

⁷¹ Armstrong 2007: s.11

⁷² Bradshaw 2004: s.1

Bland de första kristna i Apostlagärningarna nämns inte nattvard utan istället används begreppet brödsbrytelsen skriver René Kieffer i boken "Nattvardens Teologi". Detta blir utgångspunkten för att beskriva nattvarden i nya testamentet.⁷³ Berättelsen om brödsbrytelsen i Apostlagärningarna 2:42⁷⁴ visar på ett sätt hur de första kristna levde. Lukas målar upp en idealbild av det kristna livet, där det fanns plats för undervisning, böner, gemenskap och gudstjänstliv. Där brödsbrytelsen blir något som står fast i deras gemenskap. Kieffer menar att det som Lukas skriver i Apostlagärningarna om brödsbrytelsen framförallt handlar om en "kultisk handling" som man gjorde på söndagen eftersom det var den dagen som Jesus uppstod enligt den kristna traditionen.⁷⁵ González håller med Kieffer om nattvardens ursprung, han menar att för de första kristna var brödsbrytelsen en gemensam måltid där alla kunde dela med sig av någonting, trots att brödet och vinet var i centrum. Denna måltid som var en påminnelse om Jesu död och uppståndelse skulle samtidigt ha varit en stor bankett där alla kunde äta sig mätta och ingen behövde vara hungrig.⁷⁶ Därför skriver Paulus i Första Korintierbrevet att han var upprörd över korintierna som deltar i måltiden och dricker sig berusade, äter allt och inte tänker på dem som ingenting har att äta. Paulus menade att detta inte visar enhet i Kristus.⁷⁷ Trots att måltiden kunde varit en gemensam måltid med stor bankett syftar brödsbrytelsens handling alltid till en helig måltid och detta blir tydligare i Lukasevangeliet.⁷⁸ I Lukasevangeliet 22:19 står det: "*Sedan tog Han ett bröd, tackade Gud, bröt det och gav åt dem och sade: Detta är min kropp som blir offrad för er...*". Senare i historien har den här gemensamma måltiden eller brödsbrytelsen blivit mer begränsad till de viktigaste elementen; brödet och vinet. Orsaken till detta är enligt González mer praktiska överväganden samt att det blev svårt för det kristna folket att göra stora banketter under förföljelse och kyrkans växande.⁷⁹

⁷³ Kieffer m.fl. 1996: s.7

⁷⁴ B2000, Apg 2:42

⁷⁵ Kieffer m.fl. 1996: s.8-9

⁷⁶ González 2010: 131

⁷⁷ González 2010: 131

⁷⁸ Kieffer m.fl. 1996: s.8

⁷⁹ González 2010: 131

Kieffer lyfter fram de fyra berättelserna om nattvarden hos Paulus och i de synoptiska evangelierna. I Första Korintierbrevet visar Paulus oss att de Paulinska församlingarna uppfattade Jesus sista måltid med sina lärjungar som en tradition. Eftersom Paulus brev är det äldsta bevarade dokumentet i Nya testamentet är det viktigt att tänka på textens inlägg för nattvardens tradition.⁸⁰ Enligt Kieffer ligger Lukas och Paulus berättelser om nattvarden närmast varandra av evangelierna. Båda texterna ville visa nattvarden som en liturgisk handling av gemenskap som har sitt ursprung i Jesus sista måltid med Hans lärjungar. Man kan säga att Matteus och Markus berättelser anknyter nattvarden mer med en berättelse om Jesus sista måltid med sina lärjungar i en judisk påskfirande kontext.⁸¹ Det vill säga att de synoptiska evangelierna blir speglade i Paulus berättelse om nattvardsfirandet. Samtidigt finns en tydlig skillnad mellan dem, eftersom de synoptiska evangelierna ger olika synvinklar på händelsen om Jesus sista måltid på ett kortfattat sätt. Detta visar Paulus genom att kalla nattvarden för ”Herrens måltid”. I första Korintierbrevet finns en bild av nattvardsfirandet i relation till den gemensamma måltiden som kallades för ”Agape” och som finns nedtecknad i det tidiga kristna dokumentet ”Didache”. Denna praxis kommer att bli kvar som en liturgisk påminnelse om Jesus Kristus och Hans sista måltid.⁸²

3.1.1 Nattvard som praktik genom tiden

Under det första århundrandet var Herrens måltid ett speciellt firade med en måltid. Även om det var en påminnelse om Jesu död så var det också en påminnelse om Hans uppståndelse och återkomst. Därför firade man nattvarden på söndagen eftersom det var den dagen som Jesus uppstod från de döda och inte på fredagen, dagen när Han dog. Herrens måltid har under åren ändrat en del av sin ursprungliga betydelse och blivit mer sakral.⁸³ Ett exempel är att kyrkan under slutet av 300-talet tänkte att prästen eller biskopen offrade Jesu kropp i nattvarden.⁸⁴ Med tiden har det också funnits olika kontroverser runt nattvarden, en av dem har varit problematisk under flera år ända tills idag. Det handlar om Jesus närvaro i nattvarden där den katolska traditionen menar att brödet blir Jesu kropp och vinet blir Jesu blod. Detta

⁸⁰ Kieffer m.fl. 1996: s.10.

⁸¹ Kieffer m.fl. 1996: s.10-11.

⁸² Kieffer m.fl. 1996: s. 11

⁸³ González 2010: s. 132

⁸⁴ Kieffer m.fl. 1996: s.34

kallas för transsubstantiationsläran,⁸⁵ vilken kommer att beskrivas lite senare i uppsatsen. En annan konflikt är mellan den österländska och västerländska kyrkan. Denna konflikt handlade om brödet som man använder i nattvarden. De västerländska kyrkorna började använda ojästa bröd vid nattvarden och de österländska kyrkorna var emot detta eftersom de inte ville blanda ihop den kristna nattvarden med det judiska påskfirandet som firas med ojäst bröd.⁸⁶

3.1.2 Kristi närvaro i nattvarden

Nattvarden borde ha varit en akt av gemenskap mellan dem som tror på Jesus Kristus, men det har tyvärr inte varit så genom tiden. I stället har det blivit en av de viktigaste konflikterna mellan olika traditioner inom kristendomen. Även om det finns andra frågor i dessa konflikter, har ett ledande problem alltid varit Jesu närvaro i nattvardsakten eller på vilket sätt Jesus är närvarande i sakramentet.⁸⁷ Den finns en del åsikter om detta, till exempel:

Den katolsk-romerska läran om symboliken kring brödet och vinet heter transsubstantiationsläran. Denna lära handlar om att brödet och vinet förvandlas till Jesu Kristi kropp och blod genom Anden i den liturgiska akten utförd av prästerna. Enligt Gonzalez beskriver ärkebiskopen av Tours, Hildebert, lite mer utförligt denna praxis som funnits länge i sin text ”De corpore el sanguine Domini”.⁸⁸ Han hävdade att brödet och vinet som ställdes på altaret blev Jesu kropp och blod genom Andens mysterium och prästernas tacksägelse. Detta sker för att Gud handlar i denna måltid.⁸⁹ Förenklat kan man säga att under nattvardsakten blir substansen i brödet och vinet förvandlat till en annan substans alltså Jesu Kristi kropp och blod, genom Guds kraft. Idén om brödets och vinets förvandling bygger på en åtskillnad som kommer från Aristoteles, mellan ett föremåls substans och dess väsen och dess egenskaper.⁹⁰ Detta sätt att tänka togs över i den katolska kyrkan under många år och bekräftades i Trento konciliet år 1562.⁹¹ Enligt Gonzalez förkastades denna lära av

⁸⁵ González 2010: s.926

⁸⁶ Gonzalez 2010: s. 132

⁸⁷ Armstrong m.fl. 2007:9

⁸⁸ Gonzales 2010: s.926

⁸⁹ Gonzalez 2010: s.1491

⁹⁰ Hill 2007: s.193

⁹¹ Gonzales 2010: s.1802

reformations-rörelsen som var emot tanken att nattvarden blev en akt av transformation av substanser.⁹²

På den reformerande sidan har vi Luther, han var en av huvudpersonerna för reformationen. Han hävdade att Jesus är närvarande i elementen, fast de förvandlades inte utan behöll sin egen substans. Denna lära kallas för konsubstantiationsläran.⁹³ Läran grundas i tanken på Jesus två naturer, den gudomliga och den mänskliga, som samspelar. Brödet i nattvarden är både Kristus och bröd.⁹⁴ Anabaptisterna hävdade att nattvarden inte bara är en symbol av det som händer inom oss, och det finns också en grupp inom anabaptisterna som förslog att vi inte skulle fira nattvarden.⁹⁵ Huldrych Zwingli var en av de ledaren för reformationen i Schweiz hade en annan inställning, han hävdade att Jesus var närvarande i Herrens måltid men inte i fysisk form utan på ett spirituellt sätt.⁹⁶

3.1.3 Delaktighet och ledning i nattvarden

Något som både Katolska kyrkan och Lutherska kyrkan delar syn på är vem får ta del av nattvarden. Den Katolska kyrkan menar i sin katekes att den heliga eukaristin avslutar den kristna invigningen. Dopet är grunden för hela det kristna livet och öppnar dörren för de andra sakramenten. De som har blivit döpta och de som har genomgått konfirmationen har kommit närmare Gud och får ta del av eukaristin i gemenskap med alla andra i församlingen genom Herrens eget offer. Det är bara en vigd präst som kan leda nattvardsakten.⁹⁷

I den Lutherska kyrkan inrättar dopet grunden för det kristna livet och Herrens måltid är central. Det krävs att personen ska vara döpt för att delta i nattvarden och bara en vigd präst kan förvalta Herrens måltid.⁹⁸ Grunden för kyrkan är Jesu död och uppståndelse. Han dog för oss och nu finns ett nytt förbund mellan Gud och människan: ”denna bägare är det nya

⁹² Gonzales 2010: s.1657-1658

⁹³ González 2010: s.1660

⁹⁴ Kieffer m.fl.1996: s.65

⁹⁵ González 2010:1512

⁹⁶ González 2010: s.132

⁹⁷ Vatican Hemsida: 1322,1348 Hämtat 7.5.2021.

⁹⁸ Armstrong m.fl. 2007:82

förbundet genom mitt blod” (1 Kor 11:25). Relationen mellan nattvarden och kyrkan är grunden för kristna livet. Vi är Jesu Kristi kropp och genom nattvarden kan vi vara i gemenskap med Jesu kropp och vi kan vara en enda kropp. Det betyder att nattvarden är ett sakrament där de döpta och troende få gemenskap med Jesus Kristus.⁹⁹ *Nattvarden är det nya förbunds/det allmänna prästadömen tecken (dopet).*¹⁰⁰ Relationen mellan nattvarden och kyrkan ledde till att den lutherska traditionen kräver dopet för att kunna delta i Herrens måltid.¹⁰¹

3.1.4 Slutet, öppet och nära nattvardsbord

I en protestantisk kontext finns olika praktiker inom nattvardsfirandet. *Slutet nattvardsbord* är en praktik där de som är medlemmar i församlingen kan delta i nattvardsfirandet, det vill säga att dopet krävs för att bli medlem i församlingen. En annan praktik är *nära nattvardsbord* där nattvarden är tillgänglig för de som är döpta som vuxen alltså så kallat troendedop. Den sista är *öppet nattvardsbord* där den lokala församlingens nattvardsfirande är öppet för alla kristna som är troende, dopet är inte ett krav för att delta i Herrens måltid, utan att du betraktar dig som kristen.¹⁰² Dessa olika praktiker kännetecknar en del av de olika kristna traditionerna. I det här arbetet kommer jag att ta upp både slutet och den öppet nattvardsbord eftersom de är mer relevanta för denna uppsats.

Slutet nattvardsbord är en praxis som tillämpades av de första kristna. En källa för detta är den tidiga kristna skriften *Didaché*, som kan ses som en grund för den kristna församlingen. I denna skrift finns ett kapitel som handlar om ”Agape” (ett ord på grekiska som betyder kärlek). Det var en typ av gemensamt måltidsfirande som de första kristna hade. I kapitlet som handlar om ”Agape” står det: *”Ingen får äta eller dricka av er eukaristi utom de som har blivit döpta i Herrens namn. Ty det är om detta som Herren har sagt: Ge inte det heliga åt hundar”*. Detta visar innebörden av de första kristnas nattvardssyn med slutet nattvardsbord där bara de som är döpta och som har en del i kunskapen kan delta i

⁹⁹ Kieffer m.fl. 1996: s.57

¹⁰⁰ Kieffer m.fl. 1996: s.56

¹⁰¹ Kieffer m.fl. 1996: s.57,68

¹⁰² Thorn 2014: s.1

”Agape”.¹⁰³ Man kan också säga att denna praktik kan ses i en tidigare judisk kontext. Det är viktigt att påpeka att varje speciellt måltidsfirande inom judendomen på olika sätt var kopplade till en religiös kontext och för att kunna bli en del av detta måltidsfirande måste man var jude.¹⁰⁴ Under den kristna kyrkans första århundraden fanns det inom judendomen inte någon formulerad trosbekännelse som bekräftade deras tro och inte heller några dogmer för att bli accepterade. Snarare fanns en praktisk tro på Israels Gud för dem som kallades för ”budets barn”. En jude blev en del av den judiska komuniteten när han gick in i ”Abrahams förbund” genom omskärelsen, i den åttonde dagen efter födelsen. De kvinnor och män som konverterade genomgick ett heligt bad som kallas för *mikvék*. Denna judiska ritual representerar helighet samt den speciella relationen med Gud som utgör skillnaden från andra folk.¹⁰⁵ Nattvardshandlingen i den tidiga kristna kyrkan var enligt Figueras lånad av judiska traditioner, detta är inte så konstigt eftersom många av de första kristna hade en judisk bakgrund.¹⁰⁶

Det är också viktigt att påpeka att i Latinamerika är slutet nattvardsbordet en allmän praxis. Detta kan enligt González bero på att de flesta sydamerikanska länderna har varit plägade av de pentekostala rörelserna där en del av dem kan ha en mindre teologisk utveckling.¹⁰⁷

Öppet nattvardsbord är en praxis som kan ses som något nytt i relation med slutet nattvardsbord. Inom metodismen finns en praktik som kallas för ”*konstant nattvardsbord*”, denna praktik handlar mer om hur ofta ska man fira nattvarden. Wesley tankar om det var att nattvarden ska firas så många gånger som man kan och att nattvardsfirande kan bli en central del av vårt kristna liv. En vanlig fråga på denna tiden var: är jag värdig att ta emot nattvarden?, säger inte bibeln att den som äter och dricker på ett ovärdigt sätt har fördömelse över sig själv?¹⁰⁸ Wesley's svar till dessa frågor var riktade mot Paulus med vad han menar

¹⁰³ Kieffer m.fl. 1996: s. 39,40

¹⁰⁴ Figueras 2016: s. 317

¹⁰⁵ Figueras 2016: s. 44,45

¹⁰⁶ Figueras 2016: s. 394

¹⁰⁷ González 2017: s.92

¹⁰⁸ Runyon 1998: s. 136

när det handlar om att vara ovärdig. Eftersom många tolkade denna text som att alla måste komma till nattvardsbordet utan varken problem eller synd. Wesley förklarade att det inte handlar om det utan om det som Paulus menade var att korinterna drack och blev berusade när de tog emot nattvarden utan att reflektera över hela nattvardshandlingen och det var detta som Paulus var emot. Wesley tillämpade denna praktik genom att fira nattvarden två till tre gånger i veckan. I samband med detta kunde han göra nattvardsfirandet tillgängligt för andra som var döpta i olika kristna traditioner. För Wesley var det viktigt att alla troende oavsett kyrkotillhörighet kan delta i nattvarden. Eftersom det fanns flera som lämnade kyrkan och levde ett okristet liv kan man genom nattvarden få försoning med Gud. Wesley ville att alla skulle få tillgång till nattvarden. Han åkte själv till olika hus för att fira nattvarden tillsammans med dem som på någon sätt inte kunde ta sig till kyrkan. Wesley ville nå flera så att han startade en form av måltidsfirande med alla som ville, detta firandet kallades för ”kärlekens fest”. Tanken var inte att ersätta nattvardsfirandet utan tanken var en enkel måltid med bröd och vatten, där alla som ville kunde delta, komma samman och be ihop. Vatten användes istället för vin eftersom det öppnade upp för de som inte var döpta till att få fira en form av nattvard.¹⁰⁹ Denna bild av en gemensamt måltid där alla är välkomna kan ses som en öppet nattvardsbord även om det kallades för något annat.

Den öppna nattvardsgudstjänstens tanke handlar hos Waldenström inte bara om vem som får delta i nattvarden utan också om vem som hade rätt att leda nattvarens liturgiska akt och var man kan fira Herrens måltid. Detta var enligt Ahrén en mindre fråga att besvara inom Svenska Missionsförbundets. Redan år 1877 hade denna fråga lyfts i ett predikantmöte där Waldenström lyfte fram sin avsikter kring detta genom att säga att avsikten för nattvardsföreningarna inte var att vem som helst skulle dela ut nattvarden.¹¹⁰ Waldenström tyckte att det var bättre att en troende från församlingen som var utvald genom bön, har rätt att leda nattvarden än en präst från statskyrkan som man inte vet något om deras liv och deras tro.¹¹¹

Grunden för Waldenströms nattvardssyn är hans syn på försoningslära. Där det handlar om Gud kärlek till människan och att försoning med henne inte behövs för att bli nära Gud,

¹⁰⁹ Runyon 1998: s.136–138

¹¹⁰ Ahrén 1966: s.49

¹¹¹ Ahrén 1966: s.49,50

utan för att ta bort människornas synd. Försoningen sker genom korset, där Jesus dog för oss och genom Honom blev vår relation med Gud försonad.¹¹² I nattvarden möter vi som Guds folk försoningen. Vi är försonade med Gud genom Jesus och i nattvardsbordet kommer vi i gemenskap med Honom att fira denna försoning.

3.2 Nattvardssyn i Svenska Missionskyrkan, Covenant Church och Pactokyrkan

3.2.1 Svenska Missionskyrkan

I boken ”Arvet från Waldenström” av Sundström¹¹³ står det att nattvarden instiftades för Jesu lärjungar och endast de kristna får ta del av nattvarden oavsett om de känner sig värdiga eller inte. I ”Handbok för Missionskyrkan”¹¹⁴ står det att nattvarden ses som en gemenskapens måltid. En måltid som firas till minne av Kristus och är öppen för alla som söker gemenskap och förlåtelse från synden i Jesu försoningsdöd på korset. I Handboken uppmanas också församlingarna att bära budskapet om försoningen ut i världen genom brödsbrytelsen. Nattvarden firas i väntan på Kristi återkomst. I Herrens måltid är Jesus Kristus närvarande i brödet och vinet.¹¹⁵

I boken ”Nattvardsgudstjänsten i Svenska Missionsförbundet” gör Ahrén en studie av nattvardsfirandet inom samfundet som nybildat och kommer fram till att nattvardssynen är att nattvarden är instiftad endast för de som tror på Jesus Kristus. Därför har bara de troende i församlingen rätt att delta i nattvardsfirandet och inte som i statskyrkan där det under nattvarden inte görs skillnad mellan troende och icke troende, så länge man är medlem. Alla som tror på Jesus är välkomna till nattvardsbordet oavsett åsikter eller om man inte håller med i vissa lärofrågor. Den kristna församlingen måste vara öppen för alla som tror på Jesus.¹¹⁶

För Waldenström var det viktigt att nattvardsbordet ska vara öppet för alla troende oavsett kyrklig tillhörighet. Alla frikyrkosamfund hade nattvardsfirandet i en sluten

¹¹² Dahlén 2019: s.177

¹¹³ Sundström 1953: s. 82

¹¹⁴ Andersson m.fl. 2003: s. 9

¹¹⁵ Andersson m.fl. 2003: s. 9

¹¹⁶ Ahrén 1966: s.84

kommunion, så även Svenska Missionsförbundet.¹¹⁷ Ahrén bekräftar detta i sin bok där han i sin studie om nattvarden inom Svenska Missionsförbundet ser detta. Han hävdar att nattvardssynen inom Svenska Missionsförbundets såg annorlunda ut i praktiken än i teorin. Eftersom nattvarden var en kristen praktik där bara de trogna kan delta var det alltså viktigt för församlingarna att veta vem som var eller inte var trogen genom att många krävde ett medlemskort som intyg på troheten.¹¹⁸

Även om Svenska Missionsförbundet hade en öppen kommunion i sitt nattvardsbord var det svårt att se detta i praktiken eftersom det var något som inte alla frikyrkosamfund gjorde. Det stängda nattvardsbordet påverkade ekumeniken eftersom en sluten kommunion inom frikyrkorna gjorde att man inte kunde fira nattvard i någon annan kyrkan än den man var medlem i. Under 1950-talet pågick en diskussion om nattvardsgemenskap mellan frikyrkosamfunden och till slut år 1969 bestämde sig alla församlingar och frikyrkosamfund sig för att öppna nattvardsfirandet för alla som tror på Jesus Kristus och delar gemenskapen i Honom.¹¹⁹

3.2.2 Covenant Church

För Covenant Church är nattvarden den heliga måltid som Jesus Kristus själv instiftade för sina lärjungar natten innan Han blev förrådd. I denna måltid delas Herren Jesus i brödet och vinet till alla troende, Hans kropp och blod i gemenskap med Honom och med varandra. Covenant Church anser att i denna liturgiska akt förvandlas inte brödet och vinet till Jesu kropp och blod men det är inte heller bara symboler, utan det är ett medel av självutgivande till alla som tror på Honom och det är löftet om nåden i frälsningen.¹²⁰ Den heliga gemenskapen infördes av den kristna kyrkan. Alla Jesu lärjungar är välkomna till Herrens bord, med den som inte tror på Jesus har ingen rätt att delta i denna heliga måltid. Nattvarden bör firas på ett värdigt sätt till minne av Jesus Kristus med förkunnandet av Hans död och glädjen i hoppet om Jesu återkomst.¹²¹

¹¹⁷ Kieffer m.fl. 1996: s.115

¹¹⁸ Ahrén 1966: s.84

¹¹⁹ Kieffer m.fl. 1996: s.115–117

¹²⁰ Anderson 1980: s144,145

¹²¹ Anderson 1980: s144,145

Nattvarden är en glädjens högtid i gemenskap som kyrkan har praktiserat genom tiderna. Herrens måltid har en eskatologisk betydelse, det är under Jesu sista måltid med sina lärjungar som Han förutsade sin död på korset och löftet om att Han skulle komma tillbaka. För Covenant Church är det också viktigt att både vinet och brödet genom den Helige Ande är bärare av Guds nåd. Som grund för sin deras nattvardssyn menar de att Paulus understryker mysteriet om Jesu närvaro vid bordet när han varnar för den som kommer till bordet som ovärdig (1 Kor. 11:27-32). Texten kan tolkas på så sätt där det kan finnas troende som är ovärdiga att delta i nattvarden. Det är dock viktigt att lyssna noga på vad skriften säger. Waldenströms tolkning av Paulus handlade om att Paulus inte talade om ovärdiga och värdiga gäster till bordet, ty ingen av oss är värdig. Snarare talar han om ett ovärdigt deltagande. Korinterna firade nattvarden på ett ovärdigt sätt eftersom de inte väntade på de fattiga och detta visar inte på kroppens enhet. Waldenström tänkte att vi är ovärdiga att delta i nattvarden när vi tar emot nattvarden utan att tänka på det som vi gör och när vi inte gör en självanalys. Han insisterade också på att vi är ovärdiga när vi som troende skämtar om Herrens måltid och när vi exkluderar andra som är kristna men tänker annorlunda än oss i teologi eller har en annan bakgrund.¹²²

När det gäller ledningen av nattvardsgudstjänsten är det viktigt för Covenant Church att den som leder är en ordinerad pastor. Hans uppgift är att leda instiftelseorden utifrån Nya testamentet. Pastorn får hjälp av medlemmar som församlingen har vald och dessa kallas för diakoner (lekmän). Uppgiften för dikonerna i nattvardsfirandet är att hjälpa pastorn i utdelandet av brödet och vinet till församlingen samt att följa med pastorn till olika hus för att dela nattvarden med de personer som av olika anledningar inte kan ta sig till kyrkan.¹²³

3.2.3 Pactokyrkan

Pactokyrkan i Ecuador har inget eget dokument som handlar om nattvarden. Istället har man en handbok som tagits fram gemensamt för alla Pactokyrkor i Sydamerika. Där står det att Pactokyrkan anser att nattvarden är en förordning som Herren Jesus instiftade natten innan Han dog på korset. I den här förordningen kan alla troende ta del av Kristi kropp och blod på ett symboliskt sätt.¹²⁴ Herrens måltid är en påminnelse om Jesu offer för världens synder där

¹²² Frisk 1981: s.138,139

¹²³ Peterson 1981: s.106–109

¹²⁴ Velásquez m.fl. 1995:145

brödet representerar Jesu kropp och vinet representerar Jesu blod. Nattvaden är också en påminnelse om Jesu återkomst, en handling som representerar gemenskap med varandra och en handling av lydnad.¹²⁵

Till nattvarden är alla välkomna som tror på Jesus och som är i gemenskap med Honom och församlingens syskon samt alla som är troendedöpta.¹²⁶ Pactokyrkan har också en skrivelse i sin handbok att alla som önskar ta nattvarden ska böja sig för församlingens föreskrifter. De skriver också Herrens måltid tillhör Gud och inte kyrkan och från den utgångspunkten är alla som är troende och i gemenskap med Herren välkomna till bordet.¹²⁷

¹²⁵ Velásquez m.fl. 1995:146

¹²⁶ Velásquez m.fl. 1995:21

¹²⁷ Velásquez m.fl. 1995:144

4 Resultat

I resultatet kommer kyrkornas respektive nattvardssyn stå i centrum. Resultatet delas upp i tre stycken där syftet är att analysera hur de respektive systerkyrkorna tolkar att nattvarden instiftades, på vilket sätt Jesus är närvarande i nattvarden samt vem som får tillträde till nattvardsbordet.

4.1 ”Gör detta till minne av mig”

Nattvarden ses som en gemensam måltid tillsammans med andra troende som en påminnelse om Jesu död och uppståndelse. Detta kan låta enkelt och tydligt men genom historien kan vi se att det inte varit så enkelt. I Lukas 22:19 står det att Jesus under sin sista måltid med sina lärjungar, gav ett enkelt och tydligt bud, ”Gör detta till minne av mig”.¹²⁸ Armstrong menar att det bästa beslutet för alla teologiska diskussioner kring nattvarden är att följa dessa ord. Men förståelsen för dessa ord och på vilket sätt vi kan lyda dem har tolkats på olika sätt genom historien.¹²⁹

Redan den tidiga skriften *Didaché* beskriver i ett kapitel som benämns ”Agape” ett måltidsfirande som kan kopplas till det som vi idag ser som nattvarden. ”Agape” beskrivs som en måltid som firades i gemenskap med alla kristna. Även om det finns vissa oklarheter om det är nattvarden som *Didaché* refererar till.¹³⁰ Möjligheten för de första kristna att kunna lyda Jesu ord ”Gör detta till minne av mig” var genom ”Agape”, den gemensamma måltiden som finns beskriven i *Didaché*. Det finns inte så mycket information om dessa dagliga måltider, men genom Paulus kan vi få en tydligare förståelse om att det var en tradition bland de första kristna där de samlades kring en speciell måltid. En måltid där alla tog med sig någonting och åt tillsammans för att fira Herrens måltid till minne av Honom.¹³¹

För Svenska Missionskyrkan, Covenant Church och Pactokyrkan har dessa ord blivit ett gemensamt tema i deras respektive nattvardssyn. Det är en tydlig identitetsmarkör som alla tre

¹²⁸ B2000: Luk. 22:19

¹²⁹ Armstrong m.fl. 2007: s.9

¹³⁰ González 2010: s.134

¹³¹ Figueras 2016: s.341

systerkyrkorna delar med varandra. Detta visar kyrkornas önskan om att uppfylla Jesu ord som Han gav oss genom sina lärjungar under den sista måltiden innan Hans korsfästes.

4.2 Jesu närvaro i nattvarden

Som tidigare nämns i den här uppsatsen är Jesu närvaro i nattvarden ett av de föremål för konflikter som fortfarande finns inom kristendomen. Genom kristendomens historia har det funnits teologer från olika traditioner som intar olika positioner när det gäller Jesu närvaro i den heliga måltiden. Man kan säga att de flesta evangelikala rörelser idag är överens med den reformerta teologen Zwingli som påstår att Jesus är närvarande i nattvarden på ett spirituellt sätt. Denna idé går emot både transsubstantiationsläran inom katolska kyrkan och konsubstantiationsläran inom lutherska kyrkorna.¹³²

Både Pactokyrkan och Covenant Church har i sina respektive texter om nattvarden en liknande formulering som förtydligar deras position till transsubstantiationsläran. Pactokyrkan menar att brödet och vinet är en symbol av Jesu kropp och blod, i nattvarden upprepas inte Jesu offer varje gång när man firar nattvarden.¹³³ Medan Covenant Church står för att i denna liturgiska akt förvandlas inte brödet och vinet till Jesu kropp och blod inte heller ses brödet och vinet endast som symboler.¹³⁴ De menar att brödet och vinet är ett medel av självgivande till alla som tror på Honom och det är löftet av nåden i frälsningen. Meningen att brödet och vinet inte heller ses endast som symboler gör att det blir en skillnad i deras sätt att se på brödets och vinets betydelse inom nattvardsfirandet gentemot Pactokyrkan. Covenant Church tror inte att brödet och vinet endast är symboler, utan ett medel för att minnas Jesu offer. För Pactokyrkan är brödet och vinet symboler för att minnas Jesu död och uppståndelse.

Kristi närvaro i nattvardsfirandet hos Svenska Missionskyrkan, ses annorlunda än de andra systerkyrkorna. I handboken för Svenska Missionskyrkan står det: *"I Herrens måltid är Jesus Kristus närvarande i brödet och vinet"*.¹³⁵ Detta sätt att uttrycka sig kan ses mer öppet, där det inte finns någon tydlig förklaring på vilket sätt Jesus är närvarande i sakramentet. En förklaring till det här uttrycket finns i Svenska Missionsförbundets handbok från 1983. Där

¹³² González 2003: s.134

¹³³ Velásquez m.fl. 1995: s.145

¹³⁴ Anderson 1980: s144,145

¹³⁵ SMF handbok 1983: s.9

finns en text av Sven Hemrin som handlar om att det inte finns någon teologisk förklaring till hur Jesus är närvarande i nattvardsfirandet. Det som är avgörande i nattvarden är att Jesus är närvarande och kommer till oss i Herrens måltid.¹³⁶

Här finns tre tolkningar av Jesu närvaro i nattvarden. Alla skulle falla in under den reformerta teologin där Jesus är närvarande men brödet och vinet förvandlas inte till Hans kropp och blod utan ses som symbol, medel och närvaro i de olika samfundet. Man kan säga att de tre samfundet delar tradition och kommer från samma gren men har olika tolkningar eller inställningar kring hur Jesus är närvarande i det liturgiska sakramentet. Olika sätt att tänka kring Jesu närvaro är inte nytt utan det är något som diskuterats inom olika kristna traditioner genom alla tider och det är något som speglar kristendomens mångfald.

4.3 Vem har tillträde till nattvardsbordet?

Det var i denna fråga som tankarna på uppsatsen väcktes. Varför får vissa delta i Herrens måltid och andra inte? Vad har egentligen dopet för roll i nattvarden och varför är dopet centralt i relation till nattvarden i vissa samfund och inte i alla? Enligt González som kommer från en protestantisk bakgrund är både nattvard och dopet två fysiska handlingar som Gud har valt som ett tecken på Hans löften. Enligt honom finns det bara två sakramente; dopet och nattvarden, till skillnad från katolska kyrkan som har sju. González menar att ett sakrament måste vara instiftat av Kristus och måste höra samman med Hans evangelium. Båda sakramenten relaterar till tron och Guds ord.¹³⁷ Vi kan i bibeln se att redan från början var denna kristna måltid en akt av gemenskap där församlingen tillsammans kan minnas det som Jesus gjorde för hela mänskligheten. *”Välsignelsens bägare som vi välsignar, ger den oss inte gemenskap med Kristi blod? Brödet som vi bryter, ger det inte gemenskap med Kristi kropp?”*¹³⁸, Paulus visar oss i denna text att nattvarens betydelse är huvudsakligen kopplad till vår gemenskap som kristna genom alla tider.¹³⁹

Inom Pactokyrkan praktiseras ett slutet nattvardsbord. Dopet är centralt inom Pactokyrkan även inom andra delar som inte rör nattvarden. I stadgarna står till exempel att

¹³⁶ SMF handbok 1983: s.9

¹³⁷ González 2010: s.1449,1450

¹³⁸ B2000: 1 Kor 10:16

¹³⁹ Figueras 2016: s.330

alla som vill vara en del av olika styrelser eller kommittéer måste vara döpta.¹⁴⁰ Detta visar att dopet är någon som är väldigt viktigt för att ha en funktion inom kyrkan samt kunna leda olika verksamheter. Inom Pactokyrkan ses dopet som ett internt vittnesbörd om en extern omvändelse.¹⁴¹ Det innebär att man visar sin förpliktelse till Gud genom dopet. Eftersom dopet är fundamentalt för att få leda och i vissa fall delta i verksamheter inom Pactokyrkan, är det slutna nattvardsbordet en självklar del av Pactokyrkan. Dock står det under sammanfattningen av nattvarden att nattvarden är väldigt viktig och att alla troende borde delta i nattvarden med glädje.¹⁴² Detta tolkar jag som en öppning för ett öppet nattvardsbord. Det är motsägelsefullt att i samma dokument dels skriva om vikten av troendedop för att få fira nattvard¹⁴³ och sedan i sammanfattningen öppna upp för alla troende¹⁴⁴. En förklaring till detta kan vara det som Gonzalez skriver att det inom Latinamerika i vissa teologiska frågor saknas ett djupare teologiskt resonemang.¹⁴⁵

Inom Svenska Missionskyrkan och Covenant Church finns en gemensam tanke om ett öppet nattvardsbord. I handboken för Svenska Missionskyrkan står det att nattvarden ses som en gemensam måltid öppen för alla. Även inom Covenant Church uppmuntras alla delta i nattvarden. Men det finns viss skillnad i deras respektive syn även om båda klassas som ett öppet nattvardsbord. Covenant Church är tydlig med att måltiden är för alla som tror på Jesus och är Hans lärjungar. Samtidigt som de är tydliga med att de som inte tror, inte har någon rätt att delta i måltiden.¹⁴⁶ I handboken för Svenska Missionskyrkan står det istället att det är församlingens uppgift att dela brödet i världen och vittna om försoningen.¹⁴⁷ I den formuleringen är det inte skillnad mellan värden och kyrkan. Det öppnar upp för alla, även de som inte tror får vara en del av gemenskapen.

¹⁴⁰ Reglamento IPEE 2002: s.3-37

¹⁴¹ Velásquez m.fl. 1995: s.144

¹⁴² Velásquez m.fl. 1995: s.146

¹⁴³ Velásquez m.fl. 1995: s.21

¹⁴⁴ Velásquez m.fl. 1995: s.146

¹⁴⁵ González 2017: s.92

¹⁴⁶ Anderson 1980: 144-145

¹⁴⁷ Andersson m.fl. 2003: s. 9

5 Slutsats

Uppsatsens syfte har varit att se på skillnaderna av nattvardssyn mellan systerkyrkorna. Systerkyrkor är ett vackert ord, på samma sätt som en syskonskara med samma arv får olika egenskaper får även syskonkyrkor egna egenskaper. Detta är något som uppsatsen visar.

De skillnader jag har hittat är att Pactokyrkan och Covenant Church delar synen på vad som händer i måltiden, på vilket sätt Jesus närvarar. Covenant Church och Svenska Missionskyrkan har båda ett öppet nattvardsbord medan Pactokyrkan har ett stängt nattvardsbord där troendedopet är centralt för gemenskapen i nattvarden. Pactokyrkan, Svenska Missionskyrkan och Covenant Church har en samsyn kring att det var Jesus som instiftade nattvarden till minne av Honom och att det är för att minnas att vi genom Honom är försonade med Gud. De tre kyrkorna har alla Bibeln som grund i sin nattvardssyn, ordet ”Var står det skrivet?”¹⁴⁸ finns i alla tre samfund som en påminnelse om Bibelns auktoritet som Guds ord och att vi måste fördjupa oss i skriften för att finna svaren.

Uppsatsen visar tre olika samfund som alla kommer från samma pietistiska gren. Samfunden växte fram genom misson och har sedan formats utifrån olika teologiska tankar. Det är viktigt att lyfta fram kärleken och respekten som finns mellan samfunden. Samfunden har ända från början samarbetat med varandra och utbytt tankar, missionärer och burit varandra i bön.¹⁴⁹ Skillnader kommer alltid att finnas mellan samfunden men den kristna gemenskapen är alltid densamma.

Det hade varit intressant att studera vidare hur de olika samfunden firar sin nattvard genom en observationsstudie. Ett annat intressant område hade varit hur kulturen påverkat teologi och praxis kring nattvarden.

¹⁴⁸ Andreasson 2007: s.38

¹⁴⁹ Widén red. 2001: s. 20

6 Avslutning

Det har varit intressant att studera nattvarden och var olika synsätt kommer från. Jag står fast i min åsikt att nattvarden bör vara öppen för alla som tror på Jesus Kristus. Nattvarden i sig blir inte mer eller mindre helig beroende på hur vi firar den eller vem som firar den, eftersom Jesus är större än vår tanke och Han är alltid närvarande. Jag återkommer ofta i tanken till församlingen i Korint när de firar nattvard. Församlingen i Korint var en problematisk församling¹⁵⁰ och därmed en församling vi kan lära oss av. Jesus var också med Sakaios och åt, något som väckte stor förskräckelse eftersom Sakaios var en syndare.¹⁵¹ Det står inte där om Jesus delade brödet med Sakaios men på ett sätt gjorde Han det. Nattvarden för mig är en måltid där vi tänker på Jesus och Han vill att alla som tror på honom ska få plats vid bordet. Förbrytaren som korsfästes bredvid Jesus fick också tillgång till himmelriket¹⁵², det fanns inget krav på dop endast omvändes och nåd.

¹⁵⁰ Tellbe 2011: s. 15

¹⁵¹ B2000: Luk. 19:1-10

¹⁵² B2000: Luk. 23:39-43

7 Bibliografi

Primärmaterial

Anderson, P. Glenn, 1980. *Covenant Roots: sources & affirmations*. Illinois: Covenant Press.

Andreasson, Hans. 2007. *Liv och rörelse - Svenska Missionsförbundets Historia och identitet*
Stockholm: Verbum förlag

Andersson, Krister m.fl., 2003. *Kyrkohandbok för Missionkyrkan – till församling
tjänst*. Stockholm: Verbum.

Ahrén, Per-Olov, 1966. *Nattvardensgudstjänst i Svenska Missionsförbundet*. Falköping:
Gummesson.

Bibel 2000: Bibelkommissionens översättning. 2001. Utg. av Svenska Bibelsällskapet.
Stockholm: Verbum.

Bradshaw, F. Paul, 2004. *Eucharistic Origins*. London: Ashford Colour Press.

Frisk, C. Donald, 1981. *Covenant Affirmations: This We Believe*. Illinois: Covenant
Press.

González, L. Justo, 2010. *Historia del Pensamiento Cristiano*. Viladecavalls: Clie
. Ebook

Kieffer, René m.fl., 1996. *Nattvards Teologi*. Stockholm: Verbum.

Nicolaide, Anibal, 2004. *Breve Reseña Historica de la Iglesia del Pacto del Ecuador*.
Quito: Tercera Via.

Sundström, Erland, 1953. *Arvet från Waldenström*. Falköping: Gummesson.

Velásquez, Wilfrido m.fl., 1995. *CIPE Manual Ministerial*. Quito: Tercera Via.

Widén, Bertil, 2001. *Mission på nytt sätt*. Södertälje: Grafiska Punkten.

Sekundärmaterial

- Armstrong, H John, 2010. *Cuatro Puntos de vista sobre la Santa Cena*. Florida: Vida. Ebook.
- Backman, Jarl, 2011. *Rapporter och Uppsatser*. Lund: Studentlitteratur
- Dahlén W, Rune, lärare kyrkohistoria vid Enskilda högskola Stockholm, 2020. Föreläsning 14.10.2020.
- Dahlgren, Stellan & Florén, Anders, 1996. *Fråga det förflutna - En introduktion till modern historieforskning*. Lund: Studentlitteratur
- Dahlen W, Rune, 2019. Biografi över P.P. Waldenström I: *Brukspatron Adamsson eller Hvar bor du?* Av P. Waldenström. Karlstad: Votum. S.177,185.
- Dahlén W, Rune, 2013, I: Gunner, Ulla Marie m.fl. *Arvet och en Gemensam Framtid: bibelord – gudstjänst – identitet*. Stockholm: Verbum. S.86.
- Figueras, Pau, 2016. *Introducción al Cristianismo Primitivo*. Viladecavalls: Clie. Ebook.
- Gonzáles, L. Justo & Segura Harold, 2017. *La Reforma protestante en America Latina*. Orlando: AETH. Ebook
- Gonzáles, L. Justo, 2003. *Introduccion a la Teología Cristiana*. Nashville: Abingdon Press.
- Hill, Jonathan, 2013. *Den kristna kyrkans historia*. Örebro: Libris.
- Lietzmann, H., 1926. *Messe und Herrenmahl*: Bonn.
- Peterson, E. Karl, 1981. *The Covenant Book of Worship*: Illinois: Covenant Press.
- Runyon, Theodore, 1998. *The New Creation: John Wesley's Theology Today*. Nashville: Abingdon Press.
- Svenska Missionsförbundet & Svenska Alliansmissionen 1983. *Handbok till kristna församlingens tjänst*. Falköping: Gummesson.
- Tellbe, Mikael, 2011. *Korsmärk gemenskap: Första Korinthierbrevet*. Örebro Libris.

Elektroniska Resurser

Covenant Church hemsida:mission. <https://covchurch.org/history/mission/>. Hämtat 26.04.2021

Thorn, Joe, 2014. Evangelio Blogg: Le Cena del Señor: ¿Abierta o Cerrada?

<https://evangelio.blog/2014/08/13/la-cena-del-seor-abierta-o-cerrada/>. Hämtat 10.5.2021

Vatican hemsida:

https://www.vatican.va/archive/catechism_sp/p2s2c1a1_sp.html#I%20El%20nombre%20de%20este%20sacramento:322,1348. Hämtat 7.5.2021